

## Сучасні технології збереження історичної спадщини України

*Проаналізовані основні чинники, що сприяють розвитку збереження історико-культурної спадщини України. Визначені головні напрямки роботи та проблематика оцифрування історичних джерел.*

**Ключові слова:** бібліотека, оцифрування, історична спадщина, електронні колекції, каталогізація.

Україна сьогодні повністю дотримується світових тенденцій в багатьох аспектах суспільного життя, унормовує юридичні та технічні категорії згідно вимог часу. Поступ української науки часом стримується недостатнім фінансуванням, відсутністю новітньої техніки та загальним збайдужінням численних верств населення.

Новітні технології надають Україні можливість гідно репрезентувати власну багатющу історичну спадщину. Порівняно високий рівень технічної грамотності населення, традиційна системність фондів й відсутність ідеологічного тиску виступають позитивними передумовами стрімкого зростання кількості та якості представленого у цифровому форматі матеріалу, що містить відомості про нашу країну, її історичні здобутки.

Проблематика переходу в цифровий формат доволі специфічна – вона містить в собі як суто технічні перепони, так і тісно пов'язана з потребою вирішення концептуальних питань і педагогічного обґрунтування. Саме новітні технології мають стати своєрідним містком, що зуміє зацікавити передусім перспективне молоде покоління.

Різних аспектів досліджуваної нами теми були проаналізовані в окремих працях Р.С. Матульського, А.А. Соляник, Л.П. Шрайберга, В.Ю. Омельчука, О.С. Онищенко, І.Г. Моргенштерна, В.А. Голуба, В.В. Губарець та інших.

Метою дослідження є пунктирний обрис сучасного стану використання новітніх технологій задля збереження української історичної спадщини. Розглянемо деякі головні аспекти цих явищ.

Доступність історичних джерел завжди була проблемою для науковців, що відстежують вікові традиції зберігання документа, можливість його введення до наукового обігу. Тривалий час питання «старовини» мало відносні межі – документи постійно губилися, цілі пласти вітчизняної історії поринули у небуття. Навіть віцілі документи не завжди викликають довіру – постійно точаться дискусії про їхню автентичність.

Цифрова доба відкриває значно ширші можливості для науковців. Вже сьогодні збереження інформації, принаймні текстової, у великих обсягах вирішено навіть на рівні пересічного користувача в домашніх умовах. Технічні можливості значно перевищують фізіологічні межі людської здатності сприйняття та використання інформації. Примітно, що історична минувшина відтворюється за допомогою сучасних засобів в доволі незвичному ракурсі – багато джерел та інтерпретацій гублять усталено академічність, містять поліваріантність інтерпретації та розширюють етичні межі сприйняття.

Перехід до новітніх технологій в світовій науці вже не данина моді, а цілеспрямована політика, що допомагає науці бути конкурентоспроможною та не втрачати живий зв'язок з дійсністю. Найбільш прогресивні рішення сьогодні вже не є привілеєм військових і потужних наукових центрів – пересічні користувачі долучаються до використання інформаційних технологій, стають споживачами всієї лінійки технічних засобів відтворення та викладання інформації.

Безумовно, що питання збереження документів отримало потужний імпульс в комп'ютерній царині. Спочатку це було новаторське рішення ентузіастів, що мали доступ до найкращих комп'ютерів та запал «першопрохідців». Ми вважаємо, що відлік потужного переведення історичних джерел в електронний вигляд розпочався порівняно недавно – в рамках «Project Gutenberg» (Проект Гутенберг). Власне це своєрідна

громадська ініціатива, що ставить собі за мету створення та постійне наповнення універсальної електронної бібліотеки. Оскільки проект є міжнародним, то не випадково основною мовою джерел є англійська. Примітно, що цей проект був започаткований студентом Іллінойського університету Майклом Хартом у 1971 році [1].

Важко повірити, та перші кроки в напрямку електронних копій історичних документів зробив студент–першокурсник, що мав можливість працювати з рідкісними тоді комп'ютерами вночі, оскільки «машинний час» дуже цінувався. Саме 4 липня 1971 року Майкл Харт ввів придбану у вигляді сувенірної копії Декларацію незалежності США (прийнята 4 липня 1776 року). Він ввів її за допомогою верхнього регістру, отримавши файл завбільшки 5 Кбіт. При цьому цей файл скачали 6 користувачів наукової мережі, оскільки Інтернет в сучасному розумінні був створений лише на початку 90–х років. Та й темпи розвитку цього проекту були вражаючі малими – у 1989 році біло введено 10 книг і загальний обсяг матеріалу складав 5 Мб [2].

Варто відзначити, що Україна на початку 70–х років ХХ століття аж ніяк не мала можливості мати подібні розробки. З технічної точки зору це було можливе – тодішнє відставання в кібернетиці ще не було разючим, а в деяких галузях ми мали певні пріоритети з світовим визнанням. Але ідеологічна концепція Української Радянської Соціалістичної республіки була спрямована не на вільне, безперешкодне поширення інформації, а на придушення цього процесу. Наприклад, «...на звята друкарські машинки в організаціях опечатували та зберігали як особливу цінність. Бо на них можна було друкувати листівки та дисидентську літературу!» [3, с.202].

Якісним кроком подальшої популяризації цифрових ідей став проект Google Books (Google Книги). Сьогодні цей проект демонструє найбільшу динаміку. Інтеграція України в поширенні інформації вже має доволі високий ступінь, оскільки наша країна робить значні кроки в введенні до наукового обігу численних історичних джерел. Розпочатий у 2004 році, цей проект на сьогодні нараховує більше 20 млн. книг. Основними труднощами цього проекту виступає технічна недосконалість сучасних пристроїв (багато сторінок розпізнаються неправильно, не включаються метадані), проблеми з авторським правом (численні судові позови на сотні мільйонів доларів в зв'язку з порушенням авторських прав), звинувачення у ствердженні домінування англійської мови тощо.

Варто відзначити й інші подібні проекти – Інтернет–архів (Internet Archive), Європіана (Europeana), Галліка (Gallica) та інші. Кожний з них вирізняється своєю специфікою, але всі вони мають схожу тенденцію до популяризації цифрового виміру.

Розвиток технологій збереження інформації займає важливе місце і в державній політиці України. На перший план сьогодні в цьому напрямку висувається оцифрування джерел та літератури, які зберігаються у фондах бібліотек різних категорій, оскільки саме вони відіграють чи не найважливішу роль у збереженні історичної спадщини. Та попри всі намагання України інтегруватися в європейській культурно–освітній простір, покращити розвиток електронної культури, зокрема оцифрування культурної спадщини, результати поки що не дуже втішні. Проблемою також залишається і те, що Україна залишається осторонь процесів побудови Європейської цифрової бібліотеки «Europeana».

Щодо реалізації проектів по створенню електронних бібліотек та цифрового контенту в Україні, то спроби виконати це завдання завжди були спонтанними або нерегулярними, нескоординованими та нездатними відповідати вимогам цифрового суспільства. Більшість електронних ресурсів створюється та підтримується кожною бібліотекою самостійно, без належної співпраці, взаємодії та координації з іншими бібліотеками. Як приклади можна привести такі проекти:

– у 1998 році Національною бібліотекою України ім. В.І. Вернадського було розпочато проект «Створення національної системи реферування української наукової літератури»;

– в 2006 році, згідно з постановою Президії Національної академії наук України, започатковано проект «Створення загальноакадемічного порталу наукової періодики»;

– дослідження та укладання каталогу кирилических почаївських стародруків, які зберігаються в Україні та Росії, створення електронних повнотекстових копій рідкісних почаївських стародруків передбачає Почаївський проект;

– система наукових електронних видань «Бібліотека – суспільству»;

– проєкт «Пам’ять України» та інші [4].

Більш масштабними проєктами, які поєднують зусилля і бібліотек, і громадських організацій, та і врешті–решт, держави, спрямовані на оцифрування старовинних джерел інформації для збереження культурної спадщини українського народу, є нещодавно започатковані «Історична спадщина України – світовий доступ в електронному форматі» та Державна цільова національно–культурна програма створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI».

За спільною ініціативою Національної історичної бібліотеки України, Молодіжної громадської організації «Асоціація молодих науковців «Інтелектуальне лідерство» (ILYSA) та компанії «Електронні архіви України» 4 червня 2011 року розпочато проєкт «Історична спадщина України – світовий доступ в електронному форматі». Даний проєкт реалізується за підтримки Міністерства культури України, Міжнародного фонду «Відродження» та Української бібліотечної асоціації. Метою проєкту є збереження і популяризація культурно–історичної документальної спадщини світового і загальнонаціонального значення. Також планується створення електронної колекції стародруків, рідкісних і цінних книг, серед яких видання XVI–XVII ст. іноземними мовами.

За час існування проєкту оцифровано уже понад 120 стародруків та цінних книг, з 50 виданнями уже можна ознайомитися на сайті Національної історичної бібліотеки. Важливим здобутком проєкту «Історична спадщина України – світовий доступ в електронному форматі» на сьогодні є перша електронна інтерактивна книга з е–колекції стародруків, рідкісних та цінних книг (Древности Украины. – Вып. 1 / Археол. о–во. – К.: Тип. С.В. Кульженко, 1905. – 124 с.). Організаторами проєкту також оновлено сайт Національної історичної бібліотеки, де розміщено нещодавно підготовлений імідж–каталог – перелік усієї літератури та фондів. Користувачі сайту бібліотеки мають електронний доступ до понад 600 тис. карток, за якими можуть здійснювати пошук необхідної літератури [5].

Інший проєкт загальнодержавного значення – Державна цільова національно–культурна програма створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI», введений Постановою Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2011 року №956. Цей проєкт має за мету популяризувати унікальні документи, що становлять історико–культурну цінність не тільки для України, а і для світового співтовариства, а також підвищити рівень інформаційної культури населення. Також, згідно основних положень проєкту, планується створення:

– єдиної інформаційної інфраструктури, яка б охоплювала бібліотечні та архівні установи;

– єдиного національного депозитарію електронних бібліотечних ресурсів;

– базових центрів переведення в електронну форму документів, які зберігаються у бібліотечних, архівних та музейних фондах.

Для вирішення вищезазначених завдань у Програмі виокремлено два головні напрями роботи. Перша схема потребує значних фінансових витрат. Другий варіант більш оптимальний, не потребує значного кошторису і передбачає поетапну розбудову розподіленої системи зберігання електронних бібліотечних ресурсів на основі єдиного центру каталогізації з відповідними довідково–пошуковими засобами. Це надасть змогу систематизувати бібліографічні, архівні описи і депозитарій електронних бібліотечних ресурсів [6]. Проте, як і перший, так і другий варіанти роботи у напрямі збереження документальної і культурної спадщини, не мають конкретних ні часових меж, ні виконавців, ні відповідної матеріально–технічної бази. Зважаючи на ці обставини, можна стверджувати, що в Україні існує чимало невирішених проблем, які стають на перешкоді ефективному переведенню в електронний вигляд історичних пам’яток.

Головними проблемами перенесення історико–культурної спадщини сьогодні можна назвати доволі велику вартість професійних технічних засобів – насамперед відповідних сканерів. Прикро, але багато працівників змушені користуватися відносно примітивними засобами оцифрування. Значні труднощі у сприйнятті українського цифрового простору пов’язані з високим рівнем піратства в нашій країні. Згідно

авторитетних міжнародних досліджень, в Україні станом на 2011 рік 84% програм є нелегальними копіями [7, с.6].

Сподіваємося, що процес збереження історико–культурної спадщини в Україні буде нарощувати темп, розширюючи аудиторію вітчизняних та закордонних поціновувачів минувшини нашого краю.

### Список використаних джерел

1. The History and Philosophy of Project Gutenberg by Michael Hart [Electronic resource] // Project Gutenberg – free eBooks [site]. – Access mode: [http://www.gutenberg.org/wiki/Project\\_Gutenberg:The\\_History\\_and\\_Philosophy\\_of\\_Project\\_Gutenberg\\_by\\_Michael\\_Hart/](http://www.gutenberg.org/wiki/Project_Gutenberg:The_History_and_Philosophy_of_Project_Gutenberg_by_Michael_Hart/)

2. Marie Lebert A History of Project Gutenberg from 1971–2005 [Electronic resource] // Project Gutenberg News [site]. – Access mode: <http://www.gutenbergnews.org/20080202/nef-pg-1971-2005-lebert-en/>

3. Полянкер А. Перешедший реку [Текст] / А.Полянкер. – К.: АДЕФ–Україна, 2008. – 384 с.

4. Пелагеша Н. Цифрова бібліотека для всієї Європи [Електронний ресурс] / Н.Пелагеша // «Дзеркало тижня» [сайт]. – №6. – Режим доступу: [http://dt.ua/SCIENCE/tsifrova\\_biblioteka\\_dlya\\_vsieyi\\_evropi-52792.html](http://dt.ua/SCIENCE/tsifrova_biblioteka_dlya_vsieyi_evropi-52792.html).

5. Презентація Проекту «Історична спадщина України – світовий доступ в електронному форматі» [Електронний ресурс] // Національна історична бібліотека України [сайт]. – Режим доступу: <http://dibu.kiev.ua/post.php?id=51>.

6. Про затвердження Державної цільової національно–культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – ХХІ»: Постанова Кабінету Міністрів України №956 від 17.08.2011 р. [Електронний ресурс] // Офіційна веб–сторінка Верховної Ради України: Законодавство. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/956-2011-p>

7. *SHADOW MARKET*. 2011 bsa global software piracy study. NiNth editioN, *May 2012 – 16 p.*

#### ***Братусь І.В., Свердлик З.М. Современные технологии сохранения исторического наследия Украины***

*Проанализированы основные факторы, способствующие развитию сохранения историко–культурного наследия Украины. Определены главные направления работы и проблематика оцифровки исторических источников.*

**Ключевые слова:** *библиотека, оцифровка, историческое наследие, электронные коллекции, каталогизация.*

#### ***Bratus, I.V., Sverdluk, Z.M. Modern technologies of historic preservation in Ukraine***

*Analyzes the main factors contributing to the development of the historical and cultural heritage of Ukraine. Identify key areas of work and the problems of digitization of historical sources.*

**Key words:** *library, digitization, historical heritage, digital collections, cataloging.*